Lausunto eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1.osasta Jaettu ymmärrys työn murroksesta

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon teemaksi on valittu työn murros ja suomalaisen työn tulevaisuus. Nyt julkaistu ensimmäinen osa perustuu tutkijoiden laatimaan selvitykseen *Kohti jaettua ymmärrystä työn tulevaisuudesta* sekä useisiin kymmeniin työpajoihin, seminaareihin ja keskustelutilaisuuksiin. Tämän valmistelun pohjalta selonteossa on kuvattu kaksi erillistä lähestymistapaa, joiden avulla eri asiantuntijat ovat tarkastelleet työn tulevaisuutta. Niistä ensimmäinen on tuottavuuden ja kilpailukyvyn kehitykseen perustuva lähestymistapa. Siinä kiinnostuksen kohteena on ensisijaisesti se, miten teknologinen kehitys ohjaa työelämän muutosta ja miten siitä saadaan irti tuottavuushyödyt. Toisessa lähestymistavassa huomiota kiinnitetään työn merkityksen muutokseen ja digitalisaation mahdollistamiin työnteon uusiin muotoihin, jotka nähdään ennen kaikkea positiivisina. Sen mukaan pisimmälle vietynä työ rutiininomaisena toimintana lakkaa koneiden hoitaessa tavaratuotannon ja nykyiset työelämän instituutiot jäävät sivuun aikansa eläneinä. Tämä lähestymistapa sivuuttaa tulonmuodostukseen ja kilpailukykyyn liittyvät kysymykset.

Selonteko tähtää siihen, että se voi toimia näiden eri lähestymistapojen yhdistäjänä. Tavoite on kunnianhimoinen ja sen vuoksi se kaipaisi tuekseen selkeämpää analyysiä erityisesti teknologisen kehityksen ja globalisaatiokehityksen luonteesta ja työmarkkinavaikutuksista. Tarkkojen tulevaisuutta koskevien ennusteiden laatiminen on mahdotonta, mutta tulevaisuusselonteossa esitettävien näkemyksien perustaksi tarvitaan joka tapauksessa jäsenneltyä arviota muutosvoimista ja niiden ennakoitavissa olevista työmarkkinavaikutuksista. Muutoin ne uhkaavat jäädä keskenäänkin irrallisiksi siten, että niiden varaan ei voida rakentaa mitään systemaattisia yhteiskuntapoliittisia toiminta- ja varautumismalleja.

Taloustiede tarjoaa mahdollisuuksia kehityskulkujen jäsentämiseksi

Taloustiede tarjoaa runsaasti hyödyllistä aineistoa jäsentää teknologisen kehityksen ja globalisaation vaikutuksia työmarkkinoilla. Tuore esimerkki aihepiirin taloudellisesta analyysista sisältyy kuluvana vuonna julkaistuun OECD:n työllisyyskatsaukseen Employment Outlook 2017 (Chapter 3: How technology and globalisation are transforming the labour market). Näistä kahdesta megatrendistä teknologinen kehitys osoittautuu siinä tärkeimmäksi muutosvoimaksi.

Teknologisen kehityksen vaikutuksia on tarkasteltu erityisesti työmarkkinoiden polarisaatiota koskevissa tutkimuksissa, joita on tehty useita myös Suomessa. Työmarkkinoiden polarisaatiolla on kuvattu ilmiötä, missä palkkajakauman keskivaiheen ammattiryhmissä työskentelee entistä harvempi ja palkkajakauman ala- ja yläpään ammattiryhmissä vastaavasti suhteellisesti useampi. Kehitystä on kuvattu myös keskiluokan kuihtumisena ja ilmiön selityksenä on juuri teknologinen kehitys ja erityisesti informaatioteknologian käytön laajeneminen.

Palkansaajien tutkimuslaitos Pitkänsillanranta 3 A 00530 Helsinki Puh. (09) 2535 7330 http://www.labour.fi

Löntagarnas forskningsinstitut Långbrokajen 3 A 00530 Helsingfors +358-9-2535 7330
etunimi.sukunimi@labour.fi

Supistumiskierteeseen joutuneiden ammattien tehtäväkuville on ollut tyypillistä rutiininomaisuus ja toisto, jonka tietokoneet ovat voineet korvata. Esimerkkejä ovat suorittavan tason toimistoammatit ja tehtaiden kokoonpanotehtävät. Palkkajakauman ala- ja yläpäässä on ollut vähemmän mahdollisuuksia korvata työpanosta informaatioteknologialla. Esimerkiksi henkilökohtaisissa palveluissa korvattavuuden esteenä on näille tehtäville tyypillinen henkilökohtaisuus (face-to-face) ja korkeamman taitotason tehtävissä (esimerkiksi liikkeenjohto ja lääkärit) informaatioteknologian hyödyntäminen on usein täydentänyt pikemmin kuin korvannut ammattiosaamista. Työmarkkinoiden polarisaatiota koskevassa tutkimuksessa ammatteja siis tarkastellaan yksityiskohtaisemmin niihin sisältyvien tehtävien luonteen mukaan eikä vain vaadittavan koulutustason mukaan.

Tällainen tehtäväsisältöjen mukainen tarkastelu on hyödyllinen myös jatkossa arvioitaessa tekoälyn mukanaan tuomia vaikutuksia. Tekoälyä voidaan pitää yleiskäyttöisenä teknologiana ja sen vaikutukset tulevat olemaan merkittäviä myös työmarkkinoilla. Esimerkiksi telerobotiikka voi työntää syrjään joitain ammatteja, joista esimerkkinä on mainittu etäältä ohjattavat siivousrobotit. Todennäköisesti merkittävämpää on kuitenkin arvioida sitä, miten erityyppisissä ammateissa tehtäväkuvat muuttuvat. Lähes ammatissa kuin ammatissa osa siihen sisältyvistä tehtävistä korvautuu informaatioteknologian avulla hoidettavaksi pääosan säilyessä kuitenkin lähes ennallaan. Tällainen lähestymistapa auttaa myös hahmottamaan sitä, millaisten valmiuksien kehittämiseen koulutusjärjestelmässä tulisi panostaa. Muutosten koskettaessa laaja-alaisesti koko työvoimaa on tärkeä huolehtia riittävästä perus- ja ammatillisen koulutuksen kattavuudesta ja tasosta. Nykyisen kaltainen tilanne, missä liki viidesosa 20 – 29 -vuotiaista on pelkän perusasteen varassa, ei selvästikään ole kestävä muutoksista selviämiseksi. Koko työvoimaa koskee myös koko työuran aikainen osaamisen täydentämisen tarve.

Työn murros ja palkanmuodostus

Yllä oleva työmarkkinoiden polarisaatioon liittyvä tarkastelu käsitteli työllisyyden määrällisiä muutoksia. Toinen keskeinen kysymys liittyy siihen, miten palkat kehittyvät palkkajakauman eri kohdissa ja kysymyksen mielenkiintoa lisää se, että palkkaerot ovat olleet kasvussa OECD-maissa. Yhdysvaltojen osalta havaittiin 1990-luvulla, että palkkojen kasvu suhteessa niiden lähtötasoon oli suurempaa matala- ja korkeapalkkaisilla kuin keskipalkkaisilla. Tällainen kehitys pienentää palkkaeroja palkkajakauman alapäässä ja kasvattaa niitä jakauman yläpäässä. Sittemmin Yhdysvalloissa ja myös useissa muissa maissa palkkaerojen on havaittu kasvaneen ylimpien ja keskipalkkojen välillä ja myös kasvaneen tai säilyneen ennallaan keskipalkkojen ja matalimpien palkkojen välillä. Matalapalkkaisten työllisyysosuuden kasvaessa ja matalimpien palkkojen kehityksen jäädessä jälkeen muiden ryhmien kehityksestä tuloerot kasvavat.

Palkkaerojen kasvu on omiaan lisäämään tarvetta matalien palkkatulojen täydentämiseen sosiaaliturvalla, mikä osoittaa kysymyksen laajemman yhteiskuntapoliittisen merkityksen. Kollektiivisten työehtosopimusten ja sektoreiden välisen palkkakoordinaation avulla pystytään paremmin ehkäisemään palkkaerojen kasvua kuin täysin hajautetulla palkanmuodostuksella. Pohjoismaat Suomi mukaan lukien ovat olleet pienten palkkaerojen maita kansainvälisessä vertailussa. Ne erottuvat kansainvälisessä vertailussa myös

keskimääräistä korkeamman työllisyysasteen maina. Tämä osoittaa, että palkkaerojen kasvattaminen työllisyyden parantamiseksi ei ole sellainen välttämättömyys kuin talouspoliittisessa keskustelussa usein esitetään.

Palkanmuodostuksella on keskeinen merkitys sen suhteen, miten talous sopeutuu talouden suhdannevaihteluihin, rakenteellisiin muutoksiin ja häiriöihin. Työmarkkinoiden rooli entisestään korostunut sen jälkeen, kun Suomi liittyi euroalueeseen ja mahdollisuus häiriöiden puskurointiin omalla rahapolitiikalla poistui. Suomalainen palkanmuodostuksen malli käy läpi myös omaa murrostaan ja palkanmuodostukseen liittyviä muutostrendit tulevat määrittämään sitä, mikä on työmarkkinoiden sopeutumiskyky jatkossa. Palkanmuodostuksen käytännöt muovautuvat ennen kaikkea työmarkkinoilla, mutta niillä on joka tapauksessa suuri merkitys sen kannalta, miten työn murrokseen sopeudutaan ja millaisia ovat sopeutumisen hyvinvointivaikutukset.

Muita lisää huomiota ansaitsevia kysymyksiä

Työn murroksen taustalla on ennen kaikkea teknologinen kehitys. Perustavaa laatua oleva yhteiskuntapolitiikan kysymys liittyy siihen, millä eri tavoilla teknologista kehitystä voidaan käyttää ihmisten hyvinvoinnin kasvattamiseen eikä heikentämiseen. Historiallisesti tarkasteltuna teknologisesta kehityksestä seurannut tuottavuus- ja talouskasvu on kanavoitunut kansalaisille sekä parempana materiaalisena elintasona että lyhyempänä työaikana. Työn murros merkitsee muutoksia työn tekemisen aikoihin ja paikkoihin, mikä edellyttää joustavuuden kehittämistä pelisäännöillä, jotka ovat tasapuolisia työntekijöiden ja työnantajien kannalta. Myös työajan lyhentäminen ja tasaisempi jakautuminen ovat yhteiskuntapolitiikan keskeisiä ratkottavia kysymyksiä, kun samanaikaisesti tavoitteena on myös työurien pidentäminen tasaisesti eri sosio-ekonomisissa ryhmissä. Pidemmät työurat edellyttävät työhyvinvoinnista ja jaksamisesta huolehtimista työuran eri vaiheissa.

Selonteon pyrkimyksenä on yhdistää kilpailukykyä tukeva teknologiseen kehitykseen ja työn murrokseen sopeutuminen ja työn merkityksellisyys. Hyvä työelämän laatu voi tässä toimia avaintekijänä. Tutkimusten mukaan työelämän hyvää laatua tuottavat käytännöt edistävät myös palvelu- ja tuoteinnovaatioita. Hyvä työelämän laatu monipuolisine työtehtävineen ja turvattuine työsuhteineen ei ole vain hyvinvointia lisäävä tekijä vaan voi olla myös innovaatioita ja tuottavuutta edistävä kilpailutekijä.

Teknologisen kehityksen ja globalisaation aiheuttamat muutospaineet eivät realisoidu saman kaavan mukaan eri maissa. Kunkin maan omat kansalliset työmarkkinainstituutiot muovaavat kehityskulkuja. Keskustelu työn murroksesta olisi siksi perusteltua kytkeä nykyistä vahvemmin myös suomalaisten työmarkkinoiden institutionaalisiin rakenteisiin. Lopputulokseen vaikutetaan myös politiikkavalinnoilla.

Helsingissä marraskuun 7. päivänä 2017

Seija Ilmakunnas
Johtaja
Palkansaajien tutkimuslaitos